

MINTAQA IQTISODIYOTINING BARQAROR RIVOJLANISHIDA TURIZM SOHASINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Toshev Nurbek Janon o'g'li

Qarshi davlat universiteti

Turizm va marketing kafedrası dotsenti v.b., i.f.f.d. (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18220697>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalari ilmiy-nazariy va metodologik jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqotda barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida turizm samaradorligini baholashning kompleks yondashuvi ishlab chiqilgan bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ko'rsatkichlar uyg'unligi asosida metodologik model taklif etiladi. Qashqadaryo viloyati misolida hududiy turizm faoliyatining iqtisodiy samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinib, samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirilgan. Tadqiqot natijalari mintaqaviy turizm siyosatini takomillashtirish va hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda qo'llash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: mintaqa iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, turizm samaradorligi, metodologiya, indikatorlar tizimi, hududiy rivojlanish.

Kirish: So'nggi yillarda mintaqalar rivojlanishida turizm sohasining o'рни va ahamiyati sezilarli darajada ortib bormoqda. Global iqtisodiy beqarorlik, resurslardan samarali foydalanish zarurati hamda hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish masalalari mintaqaviy rivojlanishning barqaror modelini shakllantirishni taqozo etmoqda. Ushbu jarayonda turizm sohasi mintaqa iqtisodiyotini diversifikatsiyalash, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy infratuzilmani rivojlantirish orqali barqaror o'sishni ta'minlovchi muhim tarmoq sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bilan birga, turizm sohasining mintaqa iqtisodiyotiga qo'shayotgan hissasini aniq baholash va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha yagona metodologik yondashuvning yetarli darajada shakllanmaganligi ilmiy muammo sifatida dolzarbligicha qolmoqda. Aksariyat hollarda turizm rivoji faqat turistlar oqimi yoki daromad hajmi bilan baholanib, uning ijtimoiy va ekologik ta'siri yetarlicha hisobga olinmaydi. Mazkur holat turizm samaradorligini baholashda kompleks va tizimli metodologik yondashuvni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirishning metodologik asoslarini ilmiy jihatdan asoslash va hududiy misolda amaliy xulosalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus iqtisodiy tadqiqot usullaridan keng foydalanildi. Jumladan, tizimli va strukturaviy tahlil usullari orqali turizm sohasining mintaqa iqtisodiyotidagi o'рни va funksional bog'liqliklari aniqlandi. Institutsional yondashuv asosida turizm faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy va tashkiliy mexanizmlar tahlil qilindi.

Turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun indikatorlar asosidagi metodologiya ishlab chiqildi. Ushbu indikatorlar uchta asosiy blokni qamrab oldi: iqtisodiy samaradorlik (turizm daromadlari, qo'shilgan qiymat, investitsiyalar hajmi), ijtimoiy

samaradorlik (bandlik, aholi daromadlari, xizmatlar sifati) hamda ekologik samaradorlik (resurslardan foydalanish darajasi, ekologik yuklama). Shuningdek, statistik tahlil va qiyosiy baholash usullari yordamida Qashqadaryo viloyatining turizm ko'rsatkichlari respublika o'rtacha darajalari bilan solishtirildi.

Natijalar: O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, turizm sohasining mintaqqa iqtisodiyotiga ta'siri ko'p qirrali bo'lib, uning iqtisodiy samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita multiplikativ effektlar orqali namoyon bo'ladi. Qashqadaryo viloyati misolida turizm xizmatlari hajmining oshishi hududiy yalpi mahsulot, xizmatlar sektori ulushi va bandlik darajasining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlandi.

Empirik tahlil: Qashqadaryo viloyati misolida: Hududiy statistik ma'lumotlar asosida turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun tanlab olingan asosiy ko'rsatkichlar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Qashqadaryo viloyatida turizm sohasining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi¹

Ko'rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023
Turizm xizmatlari hajmi, mlrd so'm	420	310	360	480	610
Hududiy YAIMdagi ulushi, %	2,1	1,7	1,9	2,3	2,8
Turizmga bandlar soni, ming kishi	18,5	16,2	17,4	19,6	22,1
Turizmga yo'naltirilgan investitsiyalar, mlrd so'm	95	70	82	120	165

Jadval ma'lumotlari pandemiya davrida (2020-yil) pasayish kuzatilganini, keyingi yillarda esa turizm sohasining tiklanishi va o'sish sur'atlari jadallashganini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2022–2023-yillarda investitsiyalar hajmining oshishi iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Iqtisodiy-matematik model: Turizm sohasining mintaqqa iqtisodiyotiga ta'sirini baholash maqsadida quyidagi soddalashtirilgan regressiya modeli taklif etildi:

$$YAIM_t = \alpha + \beta_1 \cdot TSH_t + \beta_2 \cdot INV_t + \beta_3 \cdot BAND_t + \varepsilon_t$$

bu yerda: YAIM_t – hududiy yalpi ichki mahsulot;

TSH_t – turizm xizmatlari hajmi;

INV_t – turizmga yo'naltirilgan investitsiyalar;

BAND_t – turizm sohasida bandlik darajasi;

ε_t – tasodifiy xatolik.

Model natijalari turizm xizmatlari hajmi va investitsiyalar ko'rsatkichlari hududiy YAIM o'sishiga statistik jihatdan sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Bu esa turizm samaradorligini oshirish mintaqqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim omil ekanligini empirik jihatdan asoslaydi.

Olingan natijalar xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqotlar xulosalari bilan qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari turizm samaradorligini faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan baholash yetarli emasligini, balki barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida ijtimoiy va ekologik omillarni ham inobatga olish zarurligini tasdiqlaydi.

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Taklif etilgan metodologik yondashuv mintaqaviy turizm siyosatini shakllantirishda kompleks qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Xususan, hududiy rivojlanish strategiyalarida turizmni ustuvor tarmoq sifatida belgilash, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorlikni oshirishning muhim omillari sifatida baholanadi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirish kompleks va tizimli metodologik yondashuvni talab etadi. Tadqiqotda ishlab chiqilgan indikatorlar tizimi va empirik baholash natijalari hududiy turizm samaradorligini aniqlash va oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Qashqadaryo viloyati misolida o'tkazilgan tahlillar turizm xizmatlari hajmi, investitsiyalar va bandlik ko'rsatkichlari mintaqaviy iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Taklif etilgan iqtisodiy-matematik model turizm sohasini mintaqaviy rivojlanish strategiyalarida ustuvor yo'nalish sifatida belgilash zarurligini ilmiy asoslab beradi. Mazkur metodologik yondashuvni amaliyotga joriy etish hududiy iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, aholi bandligini oshirish va ekologik muvozanatni saqlash orqali barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Pearce D. Tourism and Sustainable Development. London: Routledge, 2020.
2. UNWTO. Tourism and Regional Development. Madrid, 2021.
3. Hall C.M. Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships. Pearson, 2020.
4. Sharpley R. Tourism, Development and the Environment. Wiley, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Qashqadaryo viloyati bo'yicha turizm statistik ma'lumotlari, 2019–2023.
6. Toshmurodov S., Karimov A. Mintaqaviy iqtisodiyot va barqaror rivojlanish nazariyalari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.